

Література:

1. Бей Г. С. Практичне застосування логічних схем-конспектів на уроках зарубіжної літератури// Зарубіжна література в школі. – 2009. – №15-16 (111-112)/ серпень. – С. 11-14.
2. Железнякова Т. А. Використання логічних схем на уроках літератури // Зарубіжна література. – 2003. – №21-23 (325-327)/ червень. – С. 44-52.
3. Лісна Л. Ф. Використання логічних схем-конспектів на уроках зарубіжної літератури// Зарубіжна література в школі. – 2007. – №22 (70)/ серпень. – С. 20-25.
4. Матюшкіна Т. П. Методика використання логічних схем-конспектів на уроках зарубіжної літератури// Зарубіжна література. – 2003. – №21- 23 (325-327)/ червень. – С. 2-43.
5. Мыслители древнего и средневекового Китая/ Сост. Г. В. Остапенко. – М. : АСТ; Харьков: Торсинг, 2005. – С. 76.

Супрун Т. П.*

МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ МЕТОДІВ РОБОТИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ (ІЗ ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ)

У статті автор обґрунтовує питання актуальності методу дослідження в умовах модернізації освітньої системи, пошуку педагогічних технологій, які б підвищували рівень самостійності мислення, пізнавальної та творчої активності. Розкриває суть методу, шляхи та систему впровадження за принципом нарощування трудності, теоретичні положення ілюструє прикладами із власного педагогічного досвіду, стосується питання перспективи використання набутих учнями знань та вмінь.

Сучасні зміни в системі освіти відзначаються посиленням уваги до особистості учня, формування суб'єкт-суб'єктних відносин і зумовлюють пошук оптимальних шляхів зацікавлення учнів навчанням, підвищенням розумової творчої активності, потребу у вдосконаленні всіх компонентів навчального процесу. Насамперед, модернізація освітньої системи вимагає використання таких педагогічних технологій, які б не просто поповнювали знання учнів, а й розвивали б самостійність, уміння творчо мислити, розв'язувати навчальні й практичні завдання, застосовувати їх у практичній діяльності.

Реалізація цього завдання можлива за умови впровадження активних методів навчання пошукового спрямування: проблемний виклад, частково-пошуковий або евристичний, дослідницький метод. Ці методи пов'язані з рівнем розумової активності та типом пізнавальної діяльності. Для них характерне зростання рівня напруженості мислення, якого досягають учні за запропо-

* © Супрун Т. П.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

нованою схемою навчання [1, 3].

Реалізуючи поставлені завдання, на уроках мови та літератури доцільно використовувати дані методи як пріоритетні, оскільки учні, по суті, є дослідниками з тією різницею, що вчені-дослідники роблять відкриття для всього світу, а учні – для себе самих. В учня треба бачити дослідників, відкривачів, спонукати їх до пошуку, експерименту, висловлення власної думки, створювати ситуацію успіху. Саме такий шлях веде до саморозвитку, самовдосконалення особистості. Учитель при цьому виконує роль помічника, радника, спонукає до відкриття, допомагає тільки там, де в дитини не вистачає сил, послаблюючи цю допомогу з віком дитини [5].

У цьому допомагають і нетрадиційні форми проведення уроків, і активізувальні пізнавальні технології, і позакласна робота. За основу навчання береться інтерес, адже оригінальна форма пізнання допомагає уникнути одноманітності, сприяє розвитку творчих здібностей, запалює вогник думки, дає імпульс для пізнання нового, прискорення розумових процесів. Уроки, на яких учні роблять відкриття, мають найбільший ефект, а мотивація із зовнішньої змінюється на внутрішню – інтерес самого учня.

На уроках у 5 класі доцільним є використання частково-пошукового методу здобуття знань, що супроводжується активізацією пізнавального інтересу, зміцненням інтересу до предмета, способів учіння [4].

Сутність частково-пошукового методу виражається в характерних ознаках:

- знання учням необхідно здобувати самостійно;
- учитель організовує не повідомлення чи виклад знань, а пошук нових знань за допомогою різноманітних способів;
- учні під керівництвом учителя самостійно розмірковують, розв'язують пізнавальні завдання, створюють і розв'язують проблемні ситуації, аналізують, порівнюють, роблять висновки, в результаті чого йде процес формування нових знань.

Учитель конструє завдання, ділить на допоміжні, накреслює план пошуку, а сам план реалізує учень. При цьому використовуються засоби частково-пошукового методу:

- усне слово;
- евристична бесіда;
- таблиці;
- картини;
- коментовані вправи з формулюванням висновків;
- творчі вправи,
- практичні роботи тощо.

На початковому етапі використовують спостереження, що вимагає вмінь аналізувати, порівнювати, виділяти головне, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, узагальнювати.

Наступний крок – експеримент, що передбачає завдання на вибір, перебудову, трансформацію одного мовного об'єкта

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

з одного середовища в інше.

Так, при вивченні теми у 5 класі «Основні випадки чергування у-в, і-й» пропонується записати сполучення слів із вільним вибором сполучника (прийменника), не розглянувши теоретичного матеріалу.

Алгоритм роботи.

1. Виберіть правильне, на вашу думку, написання: мідь (і,й) срібло, весна (і,й) літо, дівчина (і,й) юнак, троянди (і,й) виноград, іду (в,у) школу, жити (в,у) Києві, зустріч (в,у) Одесі, (в, у) господі, непримиренний (в,у) боротьбі.

2. Чи реалізується закон милозвучності української мови? Перегляньте свої записи, відкоригуйте.

3. Зверніть увагу на позицію голосний – приголосний.

4. Ваш висновок?

Складніший метод – метод аналогії, що потребує умовиводу про властивості одного предмета, зроблені на основі подібності з іншим. Він сприяє розвитку інтуїції, фантазії, вмінню будувати гіпотези. Вивчаючи у 9 класі тему «Складнопідрядне речення», пропонуємо учням самостійно визначити будову, відношення між частинами, способи зв'язку за аналогією до складносурядного речення. Учні встановлюють на основі дослідження і порівняння двох видів речень, запропонованих учителем, спільне і відмінне.

Паралельно використовується метод гіпотези, що сприяє розвитку абстрактного мислення. В учнів є певна система мовних чи літературних понять, ідей, необхідних для висунення гіпотези. При вивченні мовної теми у 5 класі «Найпоширеніші випадки чергування голосних» формулюється проблемне питання: чому у спільнокореневих словах пишеться або і, або о? Обґрунтуйте вибір голосного.

Щічка

сіль

кіска

гірський

щока

солоний

коса

гора.

Учні висувають, як правило, гіпотези, які фактично є правильною відповіддю: у закритому складі пишеться і, у відкритому пишеться о.

При вивченні в 10 класі новели М. Коцюбинського «Intermezzo» пропонується дати відповідь на питання: «Знаючи, що інтермеццо – музичний твір, який виконувався спочатку в перерві оперної вистави, скажіть, чому новела має саме таку назву, хоча мова про музику в ній не йде?»

Учні висувають різні гіпотези, серед яких правильною є така: герой М. Коцюбинського, як і сам автор, потребував перепочинку в боротьбі. (1908 рік – рік виключення з редакції «Просвіта», численні хвороби, неможливість займатися літературною діяльністю, конфлікт із дружиною, бажання одружитися з Аплаксіною).

Характерною особливістю проблемно-пошукового методу

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

є те, що він вимагає нових знань, способу дій. Дана технологія допомагає в підготовці до предметних олімпіад, творчих конкурсів, участі в МАН.

Ця робота має системний характер, причому пізнавальні, проблемні завдання ускладнюються з кожним уроком, а допомога учителя зменшується.

Наступний, складніший рівень дослідницької роботи – проектні технології. Саме метод проектів найбільш повно дозволяє реалізувати дослідницькі завдання.

Хоча він виник ще на початку попереднього століття, та на даний момент є ефективним. Він сприяє розвитку аналітико-синтетичних здібностей учнів, формуванню висновків, мислительних здібностей, створює умови для пізнавальної активності, пошуку, дослідження матеріалу.

Дієвим він став при вивченні теми в 10 класі «Се любов моя плаче так гірко» (Збірка І. Я. Франка «Зів'яле листя»). Учні провели попереднє глибоке дослідження жмутків поезій. Відповідно до поставлених групам завдань, результати оформлено у вигляді проектів.

I група. «Збірка І. Я. Франка «Зів'яле листя».

Аспекти дослідження: будова і жанр збірки, ідея, алегоричність назви; презентація поезій.

II група. «Портрет ліричного героя».

Аспекти дослідження: мінливість настроїв ліричного героя, внутрішнього стану, світосприймання; виразне декламування поезій.

III група. «Збірка І. Я. Франка – шедевр поетичної майстерності».

Аспекти дослідження: сконцентрованість ліричного чуття, тонка гра емоцій, близькість до сонетів Данте, Петрарки, лірики Пушкіна, Шевченка, Гейне, народнопісенна поетика.

Отже, в основі проекту лежить дослідження певної проблеми, що передбачає високий рівень розумової, творчої активності учнів. Адже відбувається відхід від традиційної форми уроку, надається свобода у виборі методів, форм роботи. Учні усвідомлюють велику відповідальність. Вони свідомі дуже важливої умови: уникнути штучності, продумати проект так, щоб самим було цікаво.

Наступний крок – науково-дослідницька робота, яка передбачає широке використання дослідницького методу [2].

Сутність дослідницького методу:

- учитель формулює учням проблему, на розв'язання якої визначається певний відрізок часу;
- знання учні здобувають самостійно у процесі вирішення проблеми;
- учитель керує процесом розв'язання проблеми;
- навчальний процес характеризується високою ефективністю, навчання супроводжується підвищенням інтересом, отримані знання відзначаються глибиною, міцністю, дієвістю.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

Це спосіб організації пошукової творчої діяльності учнів, спрямованої на розв'язання нових для них проблем. Вимагає високого рівня кваліфікації вчителя і відповідної підготовки учнів.

Принципами дослідницької діяльності є:

- доступність,
- свідомість;
- природність;
- самодіяльність.

Складові дослідницького методу:

- процес спостереження, пошуку, висновків під час роботи з книгою, мовним матеріалом;
- доведення закономірностей;
- проведення практичних дій.

Навчально-дослідницька робота передбачає такі етапи:

1. Знайомство з літературою.
2. Виявлення (бачення) проблеми.
3. Постановка (формулювання) проблеми.
4. З'ясування незрозумілих питань.
5. Формулювання гіпотез.
6. Планування і розробка навчальних дій.
7. Збирання даних (фактів, доказів...).
8. Аналіз і синтез зібраних даних.
9. Підготовка до написання роботи.
10. Виступи з підготовленими повідомленнями.

Результатом навчально-дослідницької роботи мають бути:

- розвиток самостійного мислення;
- розвиток аналітико-синтетичних здібностей;
- формування критичного ставлення до навчальної інформації;
- формування висновків;
- посилення пізнавальної активності;
- науково-дослідницька робота у МАН.

Дослідницьку роботу слід впроваджувати, починаючи з найпростішого в 5 класі. Наприклад, при вивченні теми «Вставні слова» варто пропонувати такі види робіт:

- дослідження-пошук: знайдіть речення, у яких є вставні слова, що виражають почуття впевненості, невпевненості, джерело повідомлення тощо;
- дослідження-конструювання: введіть у речення вставні слова, подані в довідці...;
- дослідження – творче спостереження: чи є в тексті речення із вставними словами. Яку роль вони відіграють?

Дослідження – творче конструювання: побудуйте речення із вставними словами, щоб одержався текст.

На уроці-бесіді про позакласне читання у 5 класі «Ірен Роздобудько про Блезя Паскаля, Вольфі Моцарта, Ганса Андерсена, Катрусу Білокур, Чарлі Чапліна» перед учнями (групова робота) ставиться таке дослідницьке завдання: на основі

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

прочитаного і запропонованих уривків із твору визначити спільне і відмінне між образами, результат зафіксувати. У ході прослуховування відповідей оформляється схема.

Відмінне:

*Б. Паскаль (Франція)
мрія – стати мушкетером,
став математиком;
Ф. Моцарт (Австрія)
мрія – стати відомим
композитором;
К. Білокур (Україна)
мрія – стати художницею;
Г. Андерсен (Данія)
мрія – стати щасливим
і знаменитим;
Ч. Чаплін (США)
мрія – стати актором.*

Спільне:

*діти
фантазія
мрія
наполеглива праця
помічають незвичайне
здатні дивуватися
талановиті
творять красу*

↓
ГЕНІЇ

Наступний крок уроку – дослідження проблеми: хто такі генії? Геніями народжуються чи стають? Для цього учням пропонується ознайомитися з висловами відомих людей. Учні, шукаючи відповідь на питання, використовуючи прочитаний текст, життєвий досвід, доходять висновку: природа народжує геніїв, але вони можуть втрачати своє обдарування, якщо не будуть натхненно, наполегливо працювати.

На уроках у старших класах дослідженню відводиться більше місця і часу. Учні, маючи певний досвід, охоче і активно включаються в роботу. Причому, дослідження проводиться не лише на певному етапі уроку, а впродовж усього уроку («Його життя – це вгору підняті крила. Життя і творчість Олега Ольжича – представника «Празької школи», 11 клас), уроки літератури рідного краю («Їх незглибиме творче ремесло. Творчість поетес Херсонщини Н. Музики та Н. Кушій – представниць двох поколінь»), уроки-бесіди про позакласне читання («Олена Теліга – яскрава зірка «Празької школи», 11 клас) тощо.

Пропонується широкий спектр дослідження, що підпорядковується меті уроку, бажаному кінцевому результату. Наприклад, розглядаючи творчість О. Теліги, учні досліджують кольористику її поезій. Саме це допоможе глибше розкрити внутрішній стан поетеси, по-іншому сприйняти її поезії. Результати дослідження: «При проведенні дослідження увагу привернула насиченість поезій кольорами. Не знайти в них «тріпотно-пестливих» або «рожево-мрійних барв», часто уживаних ліриками. Не знайти брудно-рожевих чи брудно-голубих фарб, які роблять такими одноманітними вірші естетів.

Найбільше не терпить вона сірості. Не знайти півтонів чи невиразних переходів від одної до іншої барви. Всі фарби яскраві, блискучі. Пишноцвітний малюнок із контрастних барв – не холодних, а гарячих.

У поезіях зустрічаються слова на позначення кольорів: «прозорий день», «осяйний», «золотом прозорим», «світла ра-

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

дість», «іскристе», «рубіновим», «мов бузок», «думки квітчасті», «жовтим листям», «світла повинь», «меч блискучий», «сліпуче сяйво». Вони надають поезіям легкості, осяйності, лету, теплоти.

Разом із цим використовується чорний, сірий колір. О. Теліга не терпить сірості, тобто невиразності, але все ж використовує цей колір, та поезія від цього сірою чи чорною не стає, вона яскрава, виразна.

Ці контрастні барви допомагають у розкритті ідейно-художнього задуму тієї чи іншої поезії, передають чи емоційний стан душі ліричного героя, чи складність, напруженість подій, обставин». Дослідження ілюструється схемою.

Цікавим для дослідження Творчості О. Ольжича є питання стильової своєрідності поезій. Учні, досліджуючи проблему, роблять висновки:

1. Ознаки імпресіонізму у творчості О. Ольжича:

– легкість, рвучкість ритму, динамізм, монументальність образів;

– психологія природи («Як туга моя – осінь лунка, що повітря вином наливає»);

– перехід «моментальності» в «монументальність» («до смерті» – «до віку»,

– «тріпоче» – «літає»);

– використання блакитного кольору («Як ставити ногу недбало на край блакитної чаші безодні»...).

2. Ознаки монументального класицизму:

– використання піднесеної лексики («архангельська срібного лісу труба»);

– використання порівнянь, рідше – метафор (вимога класицизму), («Зате їм чорне лоно віддаля Доба жорстока, як вовчиця»).

Варто при дослідженні творчості О. Ольжича розглянути проблему наявності чи відсутності почуттів у поезіях, бо вона викликає суперечливі погляди.

Учні власні висновки роблять у порівнянні із думкою О. Теліги. В оцінці О. Теліги: «одноманітність», «холодність», «перенасиченість».

...О, ця смерть, як холодна блакить.

Як велично, що нам не дано

До тридцятого року дожить!

Поетеса вважає, що водночас він та Є. Маланюк мають колосальну вартість як дійсно інтелегентні поети, яких так бракує нашій поезії, переобтяженій соловейками, злими долями і дівчатами-чарівницями.

Результати дослідження учнів.

1. Відсутність почуття кохання:

Поцілуєш різко і суворо.

А в очах – морозяна блакить.

А в очах – розриви і простори

Ет, не нам, товаришу, любить.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

2. Наявність почуття емоційного піднесення у боротьбі, величі:

*Ширше груди! Повніше серця!
Бо згориш від чекання, згориш!
Чи була колись днина, як ця,
А дівочі уста принадніш?*

3. Любов до Батьківщини.

Висновок учнів: почуття, хоч і не кохання, і не так яскраво і широко, але присутні в поезіях О. Ольжича. Він – поет боротьби, яким рухає любов до Батьківщини, готовність до самопожертви в її ім'я.

Для творчого пошуку на уроках літератури у старших класах – широке поле діяльності.

При організації і проведенні дослідження слід керуватися правилами для вчителя:

1. Знаходити і ставити перед учнями реальні навчально-дослідницькі завдання у зрозумілій для дітей формі.

2. Уміти захопити учнів цінною проблемою, зробивши її проблемою самих дітей.

3. Бути здатним до виконання функції координатора й партнера в дослідницькому пошуку, уміти уникати директивних вказівок і адміністративного тиску.

4. Бути терплячим до помилок, які допускають учні у спробах знайти власне рішення. Пропонувати свою допомогу або адресувати школярів до потрібних джерел інформації тільки в тих випадках, коли учень починає відчувати безнадійність свого пошуку.

Учні, які набули вмінь проведення пошуково-дослідницької роботи, як правило, успішно виконують науково – дослідницькі роботи як члени МАН.

Отже, добре продумана система роботи щодо впровадження дослідницького методу в навчально-виховному процесі та її якісна реалізація і є оптимальним шляхом зацікавлення учнів навчанням. Саме вона сприяє зростанню рівня напруженості мислення: учні вчаться міркувати логічно, науково, з інтересом, набувають досвіду дослідників. Пошуково-дослідницька робота сприяє не лише самостійній діяльності учнів, а й творчому, розумовому розвитку особистості.

Література:

1. Беляєв О. М. Сучасний урок української мови. – К. , 1981.
2. Варзацька Д. Дослідницька діяльність у системі особистісно-орієнтованого розвивального навчання // Українська мова та література в школі. – 2004. – № 7-8. – С. 40-44.
3. Донченко Т. До проблеми методів навчання української мови // Українська мова та література в школі. – 2005. – №7. – С. 2-5.
4. Лук'янчикова С. І. Дослідницько-пошукова робота на уроках словесності // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – №17-18. – С. 2-8.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи для студентів педагогічних факультетів. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.